

РЕЦЕНЗИЯ

от чл.-кор. проф. д.ф.н. Васил Костадинов Проданов
на дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование: 3. Социални, икономически и правни науки,
професионално направление: 3.3. Политически науки,
докторска програма: Политически науки

Автор: Вероника Георгиева Преждарова

Тема: Еволюция на суверенитета в условия на четвърта индустриална революция

Научен ръководител: Доц. д-р Стойчо Петров Стойчев

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-РД-21-21-33 от 14.12.2022 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „**Еволюция на суверенитета в условия на четвърта индустриална революция**“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, икономически и правни науки, професионално направление 3.3. Политически науки, докторска програма Политически науки. Автор на дисертационния труд е Вероника Георгиева Преждарова – докторантка в задочна форма на обучение към катедра Политически науки и национална сигурност във Факултета по икономически и социални науки, с научен ръководител доц. д-р Стойчо Петров Стойчев от СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от Вероника Георгиева Преждарова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;

- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи.

Докторантката е приложила 2 броя студии и 4 броя статии, публикувани в научни издания.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Вероника Преждарова има биографията на човек с интердисциплинарни знания и опит. Завършва специалност „Политическа икономика“ в УНСС, но и школата в НАТФИЗ по „Режисура, драматургия и монтаж на кратки филмови форми“. Същевременно е работила в различни неправителствени организации и има опит и дейност, свързана със съвременните информационни технологии. От студентските си години, когато инициира създаването и застава начело на Клуб на креативния политикономист през времето, когато инициира създаването и става ръководител на сдружение на българските докторанти в Русия, организираща различни събития и конференции, досега демонстрира комуникационни и организаторски качества. Правила е документални и исторически филми, има интерес към приложни изкуства. Заемала е длъжности, свързани с цифровите технологии. Всичко това е създавало интердисциплинарно мислене и опит, което ѝ дава възможност да се занимава през последните години активно с такава съществена тема в политическата наука като суверенитета, интересувайки се не само от различните исторически етапи, които той преминава, но и от неговите най-нови измерения какъвто е цифровия суверенитет. Има организационни, компютърни, социални, артистични умения.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Известно е, че всеки етап от развитието на технологиите от времето на печатната машина и барута води до промени в политиката, има системни следствия за обществото. Това в най-висока степен е валидно в момента в контекста на експоненциалното развитие на нови технологии. Актуалността на темата и поставените задачи е свързана на първо място с факта, че тя разглежда суверенитета в контекста на най-новите тенденции на развитие на технологиите на Четвъртата индустриална революция и новото цифрово пространство, което тя създава, но което същевременно поражда нарастващо количество нови рискове и нова територия на битки между държавите. Темата за суверенитета, която е класическа в дефинирането на националната държава беше подчинена през последните десетилетия на по-мощната тенденция на глобализация и рязко увеличаване на външните взаимозависимости на държавите, които има положителни, но и отрицателни страни, особено ако между тях започнат конфликти. Сега наблюдаваме тенденции на деглобализация и регионализация, които навсякъде раждат политически сили и политици, които започват все по-силно да поставят отново проблема

за суверенитета. Примерът с Великобритания и Брекзит, чрез който тя реши да си върне суверенитета е типичен. Този пример обаче има и нови измерения, свързани с ново глобално пространство, създавано от дигиталните технологии, което е малко изследвано в съществуващата литература. Темата има и научно и научно-приложно значение, тъй като в момента като част от геополитическата битка между САЩ, Русия и Китай това измерение на суверенитета става много важно и в различни части на света, включително и в ЕС то започва да се поставя като проблем за решаване и се приемат нарастващо количество регулации и контрол на собственото дигитално пространство.

4. Познаване на проблема

Докторантката се занимава с изследването на този проблем през последните пет години и познава както неговите исторически етапи на развитие, така и състоянието му днес в контекста на съвременните политически, геополитически и технологически процеси. Има интердисциплинарно подготовка, което и дава възможност да го оцени през различни координатни системи и в контекста на взаимодействието между различни системи, особено в контекста на най-новите процеси, свързани с Четвъртата индустриална революция, която променя системно социалните, икономическите и политически системи, пораждайки множество нови проблеми и пред политическите науки.

5. Методика на изследването

В дисертацията се изследва еволюцията на суверенитета като се тръгва от предпоставката, че от началото на развитието му до днес той претърпява качествени промени, резултат на два основни фактора – циклите на капитализма и промените в технологиите, на първо място технологиите през последните години. За тази цел тя се опира на известната концепция за света-система, която се развива от група световно известни изследователи, начело с Имануил Уолърстейн, дългогодишен директор на Центъра „Фернан Бродел“ в Ню Йорк и на неговия близък сподвижник Джовани Ариги. Избрани си системен и исторически методи на анализ на проблема на основата на известна макроисторическа концепция за четири дълги цикъла на капитализма, които тя корелира с етапи на промени в суверенитета, като обръща специално внимание на новия етап на такива промени в условията на разгръщащата се в последните години Четвърта индустриална революция. Използват се и диалектическия, сравнителният подход, както и контент анализ. На всеки етап анализът на суверенитета се опира на промените в суверенитета на държавите, които имат хегемонна роля в световната система. На съвременния етап на Четвъртата индустриална революция това се извършва на основата на емпиричен материал, свързан с разгръщането на тези процеси в три водещи геополити-

чески държави в света днес – САЩ, Китай и Русия, на основата на което може да се търсят адекватни отговори на задачите, решавани в дисертационния труд. Тази методика е тясно свързана с изследователската теза и дава възможност тя да бъде потвърдена в процеса на изследването.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд има ясна и логична структура: състои се от Увод и три аналитични глави като първата от тях се изграждат общотеоретичните основи на изследването, а в другите две този въпрос се анализира на съвременния етап като свързан с Четвъртата индустриална революция. Накрая има заключение, самооценка на научните приноси, основни изводи и библиография (общо 248 страници). Извършва се анализ на закономерностите на развитието и промените на една основна характеристика на съвременната държава, която изисква комплексни знания и засяга както политическите науки и политическата икономия, така и философията на историята, политиката и правото. Дисертацията се опира на голямо количество изследвания на български, руски и английски език. Докторантката разглежда своя изследователски проблем в рамките на цялата история на развитието на капитализма и на възможните негови перспективи днес. Основната изследователска теза е свързването на циклите на капитализма с цикли на суверенитета, който на всеки последващ етап се разглежда обаче не като повторение на онова, което е бил на предишен цикъл, а като развиващ се и променящ се феномен. Това развитие води на различните етапи на капитализма до четири типа суверенитет - държавен, народен, национален и дигитален, свързани с промените и на легитимния субект на властта. Анализът е солиден и аргументиран, основава се на подходи, концепции и изследвания, които са сред водещите в съществуващата литература и това дава възможност да се постигнат и съответните научно-изследователски резултати.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Изследването е значимо и ценно, със собствен принос към темата. Приносите са теоретични, но и с приложни измерения. В него има анализ на дългосрочни исторически тенденции, но и на най-нови разгръщащи се в момента процеси в условията на пандемична, военна, икономическа кризи. Формулиран и обоснован е нов проблем, отнасящ се до факторите, етапите и промените в историческото развитие на такава фундаментална характеристика на държавата, каквато е суверенитетът. Централната тема на анализа е сегашният етап на развитие на суверенитета, която е изключително важна за разбиране и обяснение на капитализма днес в условията на множество кризи, на тенденции на деглобализация и появата на увеличаващо се количество политически сили в различните държави, които извеждат на преден

план суверенитета. При това този проблем е особено значим и неизследван у нас в измерението му на цифров суверенитет, който става все по-значим в контекста на новите геополитически битки за нов хегемон и нарастващите рискове, които носи цифровото пространство за държавите и обществата. Тук за успешното разкриване на промените със суверенитета се анализират не само действия на водещи държави в тази област, но се прави и контент-анализ на техни нормативни и стратегически документи. На тази основа са обосновани нови тенденции и прогнози на развитието в тази област до края на нашето десетилетие. Сред приложния характер на резултатите от изследването трябва да се отбележат анализите, сравненията и изводите за развитието на цифровия суверенитет на България като част от този на ЕС и неговото сравнение с развитието на цифровия суверенитет на Русия като две страни, вървящи в различни геополитически посоки.

Приносен характер имат тезите за цикличността на суверенитета в историята на капитализма, която се обвързва от една страна с поредните технологични революции, а от друга страна, със системните цикли на последователно засилване на ролята на държавите и след това на ролята на пазарните взаимодействия и движението на хора, стоки и услуги през границите. При това диалектически се вижда системният характер на следствията от технологичните революции, които може да бъдат фактор за отслабване, но и за засилване на суверенитета. Приносен характер има и идеята за развитието на суверенитета като свързана с промените на субектите, които се разглеждат като суверени – от държавния суверенитет в ранните етапи на капитализма, когато се формират абсолютни монархии, през народния суверенитет, когато се поставят началата на либералната демокрация, през националния суверенитет, който идва с формирането на единни нации с общи идентичности, процес, който се и ражда редица национално-освободителни движения от 19 век насам до наши дни, когато се формира нов тип пространство – цифровото пространство, което също първоначално е глобализирано и несuverенно, но през последните години и там постепенно се навлиза в нов цикъл на деглобализация и засилване на националните държави, при което все по-значим става проблемът за суверенитета. Научен принос на докторантката е създаването на типология на суверенитети, корелирана с циклите и технологичните революции на капитализма, формулирането на закономерностите и специално концентриране на изследователския анализ върху процеси от последното десетилетие, свързани с промени в суверенитета, в резултат на Четвъртата индустриална революция. При това следва да се отбележи, че в класификацията на суверенитетите се следва един класически диалектически принцип от времето на Хегеловата философия, според който всеки следващ етап на развитие съдържа в снета форма и предишния етап – в този смисъл днес цифровия суверенитет съдържа в снета форма всички

предходни етапи на неговото развитие. В този контекст се откриват различни измерения на цифровия суверенитет – информационно, виртуално, суверенитет на данните, технологичен и киберсуверенитет и се фиксират защитните механизми, чрез които той се реализира. Тук тя се занимава и търси отговор на най-нови проблеми, които през последните години се описват като „балканизацията на интернет“ и „фрагментизация на интернет“ в контекста и на пандемията от Ковид и войната в Украйна.

Следва да се отбележи също и разграничението на низходяща (2010-2020) и възходяща фаза (2010-2020) на цифровия суверенитет, в която се намират днес и анализираниите чрез контент анализ на стратегическите документи Русия, ЕС и България. На тази основа трябва да се отбележи класификацията на опасностите, водещи до цифров суверенитет на технологични, социални, икономически и културни, чиято реакция са различни съчетания на цифров авторитаризъм и цифров анархизъм. В този контекст се дискутират и проблемите за дигиталната свобода и дигиталните права на гражданите, които в момента са в центъра на световното внимание във връзка и с така нар. фалшиви новини в дигиталното пространство. Докторантката прави прогнози и за следващ пети цикъл на капитализма, свързан със следващата Пета индустриална революция и набляга на това че те трябва да се имат предвид в стратегическите планове на държавите.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

По темата на дисертацията Вероника Преждарова има шест публикации - в два сборника с доклади от конференции и четири в списание „Политически хоризонти“. Темите им съответно са „Еволюция на държавния суверенитет в световно-системния подход в постепидемиологични условия“, „Соц-артът: конфликт или средство за укрепване на национално-културния суверенитет на съвременна Русия?“, „Влияние на пърформънс арта върху историческата памет и националния суверенитет на Р България“, „Инициативи на страните за защита на кибер пространството: случаите на Русия и България“, „Приложение на синергетичната методология за изучаване на цифровизацията на политическите процеси“, „Обществен договор, суверенитет, виртуализация: еволюционни аспекти“. В тях се разглеждат различни аспекти на суверенитета днес в неговите политологически, културни, цифрови измерения.

9. Лично участие на докторантката

Дисертационният труд разкрива способността на докторантката да извърши както макроисторическо и общотеоретическо изследване на развитието на суверенитета, така и уменията и да направи емпирично изследване и сравнителен анализ на стратегиите за развитие на

цифровия суверенитет в ЕС, България и Русия. Проучени са 393 многографии, студии, статии на различни автори и стратегически разработки на държавите, свързани с различни измерения на темата и на тази основа докторантката отстоява собствени анализи, наблюдения и изводи. Написаният текст е резултат на нейните лични умения и продължително проучване на тази тема. Цитиранията и препратките към чужди източници са коректни.

10. Автореферат

Авторефератът синтезира най-важното от съдържанието, структурата, целите и задачите на научното изследване в 32 стр. Съответства на изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията. Има ясна структура, без излишни повторения.

11. Критични забележки и препоръки

Бих препоръчал на докторантката да продължи по-нататък своята работа върху цифровия суверенитет, тъй като в момента ускорено вървят нови процеси, свързани както с експоненциалните промени в технологиите и по-специално с икуствения интелект, Web 3.0 и метавселената, така и с бързите промени в съотношението на силите между различните страни и региони, с нарастващите мащаби на кибервойни, на фалшиви новини и манипулации в интернет пространството, кибератаките и киберпрестъпленията, които тепърва ще имат системни следствия върху всички сфери на съвременните общества, в частност и върху сферата на политиката.

12. Лични впечатления

Познавам докторантката от времето, когато тя беше моя студентка в бакалаварската специалност „Политическа икономия“ и магистърската специалност „Политическа икономия да креативната икономика“ в УНСС. Преподавал съм ѝ по дисциплините „Въведение в политическата икономия“, „Глобална политическа икономия“, „Философия на икономиката“ и „Управление на знанията“. Моите впечатления от нея са за високомотивирана студентка, присъстваща на лекциите и заемаща активна позиция на задаващ въпроси и четящ задълбочено човек. Открояваше се сред останалите студенти в това отношение и резултатите от изпитите ѝ бяха винаги отличен. След това продължихме да поддържаме контакт, докато тя беше в Русия и неведнъж се е консултирала с мене по проблематиката за цифровия суверенитет.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

С оглед научните и научно-приложните приноси на дисертационното изследване бих препоръчал на дисертанта да популяризира своите тези чрез бъдещи публикации, включи-

телно и доработка, съобразно нови данни и изследвания. На тази основа може да публикува и преработен и доработен вариант на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, бих обобщил, че представеният дисертационен труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Вероника Георгиева Преждарова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Политически науки“ като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Предвид всичко казано дотук убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди на Вероника Георгиева Преждарова образователната и научна степен „доктор“ в областта на висше образование: 3. Социални, икономически и правни науки, професионално направление: 3.3. Политически науки.

23 януари 2023 г.

Рецензент:

(подпис)

Чл.-кор. проф. д.ф.н. Васил Проданов